

הרב אופיר מדמון

הבעלות על הגט

- חלק א: הבעלות על הגט בזמן כתיבה או בזמן נתינה
מבוא: מקור הדין במקרא, במשנה ובגמרא
א. שיטות הראשונים דבעינן בעלות הבעל בשעת כתיבה
קושית הגט פשוט
חידוש הים של שלמה ותירוץ קושית הגט פשוט
ב. בעלות הבעל בזמן נתינה
ג. בעלות הבעל בזמן נתינה, ומ"מ יש להקנות קודם כתיבה
מסקנת חלק מהאחרונים לאור שיטה זו
סיכום השיטות
ד. פסק ההלכה

חלק ב: הקנאה כיצד?

- א. השיטות דבעינן הקנאה בפועל
ב. השיטות דלא בעינן הקנאה בפועל
שיטת הרמב"ן
הבנת האחרונים ברמב"ן
קושית התו"ג והבנתו ברמב"ן
המצבים בהם מעות קונות, (תירוץ העין יצחק לקושית התו"ג)
סיכום - שיטת הרמב"ן
בירור בשיטת הנמו"י
ג. צורת ההקנאה בגירושין ע"י שליח
דיון בסוגית שליחות
גדר שלוחו של אדם כמותו
דעת הרמב"ן
סיכום
ד. צורת ההקנאה כשהאשה כותבת גיטה
שיטת הרי"ף והרמב"ם

הגט צריך שיהיה קניינו של הבעל, שנאמר: "וכתב לה ספר כריתות ונתן" (דברים כד, א) במאמר זה נבדוק מאמתי בעינן שיהיה קניינו של הבעל, בזמן כתיבה או בזמן נתינה, וכמו כן נבדוק כיצד נקנה הוא לבעל במצבים השונים תוך התמורות שחלו במשך הדורות.

חלק א: הגט, קניינו של הבעל, בזמן כתיבה או בזמן נתינה

מבוא: מקור הדין; במקרא, במשנה ובגמרא

הלכה פשוטה שהגט צריך שיהיה קניינו¹ של הבעל בזמן נתינתו, כפי הנלמד מהפסי בתורה "וכתב לה ספר כריתות ונתן" (דברים כד, א), שיהא הגט שלו, שלא שייך נתינה אלא בדבר שהוא שלו.²

וכן היא הלכה פשוטה במשנה, בב"ב קסז, א: "כותבים גט לאיש אעפ"י שאין אשתו עמו... והבעל נותן שכר". ובגמ' שם קסח, א והבעל נותן שכר, מאי טעמא, דאמר קרא וכתב ונתן. והאידינא דלא עבדינן הכי שדיהו רבנן אאשה, כי היכי דלא לשהייה.

ופירש רשב"ם, והאידינא דלא עבדינן הכי, אלא נהגו שהאשה נותנת שכר, דלא נשהייה בשביל השכר שאינו רוצה ליתן ותתעגן.

מבואר שלקיום הדין של "וכתב ונתן", צריך שהבעל יתן גט משלו ואף לשלם שכר סופר כמתואר במשנה, אמנם מפני תקנת עגונות תיקנו חכמים שבתקופת האמוראים, שהאשה משלמת שכר הסופר, שמא ישהה הבעל את הגט בשביל השכר שהוא צריך לתת ויתן לו ותתעגן.

והנה בסוגיא בגיטין (כ, א) הובאה תקנת תז"ל הנ"ל, ומשמע מסוגיא זו שאף לדין "וכתב" בעינן שיהיה בבעלות הבעל:

אמר רב חסדא יכילנא למפסילנחו לכולהו גטי דעלמא.

אמר ליה רבא מ"ט, אילימא משום דכתיב "וכתב", והכא איהי קא כתבא ליה, ודילמא אקנויי אקנו ליה רבנן.

¹ לגבי הדין שכתבו על איסורי הנאה-כשר, ואעפ"י שכתוב "וכתב ונתן", ודבר האסור בהנאה אינו שווה כלום, נתינה זו אינה אלא נתינת גט, ולא נתינת ממון. (תוס' בגיטין כ, א. רמב"ן ומאירי). והפשט בדברי הראשונים, למרות שבעינן שיהיה שלו מ"מ לא בעינן שיהיה בעלות ששוח ממון אך שיהיה שלו, תו"ג. ועיין שיטתו בנתיבות סי' ערה סק"א, שגדר אסוה"י הוא כיאוש ולא כהפקר וכל זמן שלא זכו בזה אחרים עדיין שלו הוא. אמנם יש מהאחרונים (שו"ת ברית אברהם סי' כו-כו), שרצו להסביר את השיטות שס"ל שאיסורי הנאה אין להם בעלות-יסברו כשיטת הקונטרס שהביא הב"י והובא בפת"ש סק"א שכתב על דבר הפקר - מועיל, שאין צריך יהיה שלו, אלא שלא יהיה שלה, אך כאמור אין צורך לכל זה. ועוד שפסק הפת"ש דלא כדעת הקונטרס הנ"ל.

² עיין תוס' גיטין כב, ד"ה והא, ובעית רמי בר חמא גיטין כב. רא"ש בסדר הגט, ב"י סי' קב.

ופירש"י (בד"ה איהי כתבה) נותנת שכר הסופר, כדאמרינן בגט פשוט (ב"ב קסח,א) משום תקנת עגונות אקנו ליה רבנן ההוא זוזא מדידה והוי כמאן דיהיב ליה איהו דהפקר בי"ד הפקר.

וכתב הר"ן (גיטין ט,ב בדפי הרי"ף ד"ה גרסינן תו-השני) דאע"ג דבלשון דלמא קאמר לה קושטא הוי הכי כדאמרינן בגט פשוט.

מבואר מדברי רש"י והר"ן, שכשם שלדין "ונתן", שבו עוסקת הסוגיא בב"ב, שבעינן שהבעל יתן משלו ומשום תקנת עגונות תקנו שהאשה תתן, ה"ה בזמן כתיבת הגט שעליו מדברת הסוגיא בגיטין בעינן שיהיה של הבעל משום דכתיב "וכתב", היינו שעשיית הגט תהיה משל בעל ואפילו מגרשה מרצונה צריך שיהיה הכל משלו, אלא שרבנן תקנו שהאשה תתן שכר סופר והקנו לבעל והוי כאילו הבעל נתן.

א. שיטות הראשונים דבעינן בעלות הבעל בשעת כתיבה³

כפשט הסוגיא בגיטין ופירש"י שם כך היא דעת הרא"ש בסדר הגט שלו והובא בטור בסי' קנד: "הסופר יתן הקלף והדיו במתנה לבעל, דבעינן וכתב ונתן משיחא הגט שלו", וכתב עליו הב"י, "כלומר כדרך בני אדם שכותבים בדבר שהוא שלהם וגם לא שייך נתינה אלא בדבר שהוא שלו".

וכן היא דעת הטור בריש סי' קכ וז"ל:

"צריך שיכתבנו הבעל דכתיב "וכתב לה", או שלוחו בציוויו ואף אם שלוחו כותבו צריך שיהיה משל בעל לכך צריך שהסופר יתן הקלף והדיו לבעל במתנה קודם כתיבה".

ומדהביא בדבריו רק את הפס' של "וכתב" לבד ואינו מזכיר את ה"ונתן" מבואר שזו הלכה בהכשר הגט, בזמן כתיבה בעינן שיהא הכל משל בעל. גם הרב בעה"ע (ח"א דף כו,ב) כתב בשם ר"ת, שצריך שהקלף והדיו והקולמוס יהיו משל בעל, ואם אין לו נותן לו אחר במתנה. ומדהקפיד גם על דיו וקולמוס משמע שמדבר קודם כתיבה, דאי לאחר כתיבה אי"צ לזכות אלא בקלף כמו שהוא כתוב. וכן הוא בר"ת בחלק החידושים (במהדורת שלזינגר סי' קלט): "...וצריך שיהיה הדיו והקולמוס והקלף משל בעל דלא להוי גזל

³ כך נראה מפשט דברי הראשונים, אך אין זה סוף דבר בהבנת כל שיטה.

דונתן בעיניו, ואם אין לו יתנו לו אחרים במתנה ויתנו לסופר לכתוב גט לאשתו..."

והעיר הב"י שלא דק בהך דינא דלא להוי גזל, שהרי מדובר קודם כתיבה ואף אם גזל ניר וכתב הגט עליו הוי גט כשר ולא הוי גזל, אלא הטעם כדברי הרא"ש דבעינן שהגט יהיה שלו, וכל שלא הקנהו בהדיא אעפ"י שאינו גזל מ"מ לא הוי שלו.

וכן נראה מדברי הר"ן (גיטין ט, ב מדפי הרי"ף) ומדאמרינן דהאי טעמא סגי ליה דלא למפסילנהו לגט, שמעינן מינה שא"צ שיתן הבעל מתחילה הקלף והדיו והקולמוס כמו שכתבו קצת מחברים בתיקוני גיטין, אלא בההוא זוזא דאקנו ליה רבנן קונה הסופר הקלף וזוכה לו לבעל דהוא ליה כשלוחו וכו'.

אבל אם הקלף הוא שלו (=הסופר וברשותו כבר) יש שכתבו שצריך שיזכה הבעל, אבל אחרים אומרים שאין צריך, דבאותן דמים שהיא נותנת לסופר אקנו רבנן לבעל בין קלף בין טרחו ועמלו של סופר עכ"ל.

ולמד המכתב מאליהו (שער א, סי' ב) את הר"ן כך: "הא קמן דלענין שיזכה הבעל בקלף קודם כתיבה כל הדעות שזכר הר"ן מסכימים לדעת הטור אלא שחלוקים בזכייה, למר צריך שיזכה בהדיא ולמר ממילא מתקנתא דרבנן, ולדעת כולם אם לא נטל הסופר שכר בודאי שצריך הבעל בהדיא שיזכה לו קודם כתיבה כדעת הטור". העולה מדבריו לכו"ע אם לא נטל הסופר שכר בוודאי שצריך הסופר לבעל בהדיא קודם כתיבה, וא"כ נצרכת בעלות הבעל כבר בשעת כתיבה. אך כאשר יש לסופר קלף והבעל משלם בזה נחלקו, האם יש לעשות קנין בפועל או שנקנה בתקנת חכמים. ובקונה עבורו, לכו"ע מועיל, והוי בבעלותו קודם כתיבה.

קושית הגט פשוט

העולה מהאמור, דלדעות אלו של הראשונים, דרושה הקנאה לבעל קודם כתיבה לצורך קיום גז"ה"כ של וכתב. אמנם, ישנו שינוי קל בדברי הראשונים הנ"ל. בלשון ר"ת, בעה"ע, הרא"ש והטור מבואר שיש לתת לבעל את הגט **במתנה** קודם כתיבה. וכן כתב בסדר הגט דמהר"י מינץ סי' נט וז"ל: "הסופר צריך שיתן הקלף והדיו והקולמוס לבעל במתנה גמורה לידו בהגבחה ובמשיכה", עכ"ל. אך בלשון הר"ן אין משמעות של קנין חדש לצורך מתנה, אלא מספיק הקנין של מכר.

והקשה הגט פשוט (קכ סק"ד) על הסוברים שצריך קנין חדש לצורך מתנה, מה צורך יש בו? וז"ל: "אלא דקשיא לי למה אמרו שמקנה אותם לו במתנה, והלא במכר הוא בפשיטי דספרא אלא דההגבהה לצורך הקנין היא" עכ"ל.

חידוש הים של שלמה, ותירוץ קושית הגט הפשוט

בהסבר הראשונים דלעיל ובהבנת שיטתם הסביר הים של שלמה (גיטין פ"ב סי' כב) וז"ל: "ומן הסברה יראה לכאורה, כי היכא דתקנו רבנן שא"צ שיתן השכר לסופר, ה"ה נמי שלא יצטרך ליתן הקלף משלו, אלא אפי' הקלף שלה או שהיא שכרה לסופר שיתן הקלף ויכתוב דאמרינן אקנויי אקנו רבנן לבעל.

ומ"מ נראה דאינו דומה כלל דל"ש למימר אקנויי אקני ליה מתורת הפקר בי"ד הפקר עד דמטי לידיה⁴ והלכך כל זמן שלא הקנה הסופר הקלף לבעל מקודם וכתב עליו את הגט נמצא שנכתב הגט על דבר שאינו שלו, והוי כלא שמו שהרי אינו ראוי לו מאחר שעדין לא זכה בקלף, בשלמא שכר הסופר מאחר שהקלף שלו נכתב כדין עליו אלא שיש על הבעל שכר הסופר, ולא שייך למימר וכתב ונתן שיחא משלו בכה"ג אקנויי אקנו ליה רבנן מיד כשיבוא הגט לבעל והוא זכה בו והוי כאילו הכל נתן משלו" עכ"ל.

חידש לנו ישי"ש בדבריו המאירים, שחלק מדין לשמה בגט הוא הבעלות על הגט,⁵ דהיינו שיחיה ממון הבעל, ואף שנכתב הגט בציווי הבעל וא"כ הרי זה נכתב לשמו ולשמה אפי"ה כתב הישי"ש דאם הקלף שעליו נכתב הגט הוא של הסופר ועדיין אין הבעל יכול לגרש אשתו בגט זה משום דיהיה חיסרון בדין של ונתן בידה דבעינן שיחיה נתינת הגט מהבעל הרי שדין זה אמור אף "בוכתב"⁶ ומשו"ה כתב הישי"ש⁷ דכיון שאינו ראוי לגרש בו לא נתפס דין לשמה בגט.

⁴ מוכח מדבריו שהפקר בי"ד הפקר כוחו רק להפקיע ממון ולא להקנות. ועיין ג"פ סק"ה דס"ל הכי וכן כתבו המחנה אפרים הלי מכירה סי' ב והנתיבות סי' רלה אורים סק"ג. אמנם דעת הרשב"א בגיטין לו שכח בי"ד גם להקנות ולא רק להפקיר וז"ל: "ומינה שמענן דכח בי"ד יפה להפקיר ממון מזה ולזכותו לזה, אפי' קודם שבא לידו" וכן דעת התשב"ץ ח"ב סי' ה. ועיין בנחל יצחק חו"מ סי' ב דס"ל דהוא ספיקא דדינא.

⁵ והועילה תקנת חכמים שלא מקנה לבעל הממון (=האשה), כדמוכח ב"ק קב, ועיין עוד לקמן בח"ב בארוכה.

⁶ וכעין זה איתא בפני יהושע בריש מי שאחזו, אמר כתבו גט ותנו לאשתי ואחזו קורדייקוס וכי נחלקו ר"י ור"ל אם כותבים ונותנים, אבל לכוי"ע בנשטתה אין כותבים ונותנים אלא לכשישתפה.

ועל פי חידושו של הישי"ש תירץ הערך ש"י את קושית הגי"פ, וז"ל: "לפי מה שכתב הישי"ש, שהכותב על נייר שאינו של בעל הוא ככותב שלא לשמו, הנה אם יזכה הקלף בתורת מכירה בעד המעות שיקבל הסופר אח"כ אף שיקנה בהגבהה, מ"מ אם לא יפרע לו השכירות הוא הנייר גזל בידו, וכמ"ש הח"מ (קכ סק"ה), דכל מכר על מנת לפרוע כשאינו פורע הוא גזל גוף דבר הנמכר ולא אמרין רק דמים חייב לו, וא"כ קניינו תלוי ועומד בספק אם ישלם אחר הכתיבה.

והנה קודם הכתיבה אסור להתנות שום תנאי, וכמ"ש הרמב"ם גירושין פ"ח ומקורו מירושלמי ר"פ כל הגט ומשום חשש ברירה נגעו בה. שצריך שיהיה מבורר הכתיבה לשמה בשעת הכתיבה וכמבואר באבן העזר סי' קמז ס"ב, דאפילו אם נתקיים התנאי אח"כ הוא ספק גירושין כיון דבשעת כתיבה אינו מבורר אם יתקיים לא הוא ספר כריתות, ואין אומרים יש ברירה כמ"ש הבית שמואל שם סק"ג, וגם הרא"ש בתשובה כלל מ"ו חשש לדעת הרמב"ם, וא"כ אם יקנה הקלף בהגבהה בתורת מכירה על דעת המעות שיתן הוא או האשה לסופר אחר כתיבה, יהיה א"כ תלוי ועומד קניינו כמו בשאר תנאי ואינו מבורר בשעת כתיבה אם נכתב לשמו וראוי לו הנייר לגרש בו, ואף שיפרע אח"כ לא מהני, וע"כ לא צריך ליתן במתנה דוקא דבזה קונה לגמרי מיד בהגבהה גוף הקלף ואינו תלוי בשום דבר".

ב. בעלות הבעל בזמן נתינה

דעת הרמב"ן שכשהאשה כותבת את הגט על קלף שלה בציווי הבעל שהיא צריכה ממש ליתנו לבעל, כתב וז"ל: "ומיהו כותבת היא בשלה ומקנה ולא צריכה לאקנויי מעיקרא, דבכתיבה שליח הבעל היא, שהוא אמר לה כתבי וכתב קרינא ביה, ולגבי נתן בעינן שלו, והלכך מקנה לו הגט כתוב וחתום" עכ"ל.

מפורש בדבריו שהקלף וכל הוצאות עשית הגט משל בעל משום דכתיב "ונתן" דבעינן דהנתינה תהיה נתינת הבעל ומשום כך צריך שיהיה גוף הגט של הבעל דאז חשוב שהבעל נותן לאשה.

שאל הפני יהושע, לשיטות שלא בעינן שליחות בכתיבת הגט, מדוע שלא יכתבו גט לאותו שנשטתה? ועל זה חידש "וכתב ונתן" - בעינן שבשעת כתיבה יהיה ראוי לנתינה, וכיוון שכעת הוא שוטה והוא חיסרון בנתינה אף בכתיבה הוא חיסרון.

⁷ ואת המשנה שהאשה כותבת את גיטה כבר ביאר הישי"ש בסי' כו, דמיירי שהקנתה לו הקלף קודם הכתיבה.

וכן נראה מפשט דברי הרמ"ה המובא בטור, וז"ל:

כתב הרמ"ה, האומר לעדים כתבו גט ותנו לאשתי אין צריכים לזכות לו הניר קודם כתיבה, אלא אע"ג דכתבו מדידהו ויהבי לה, כיון דבשליחותו קעבדי מכי יהבי לה בשליחותיה דבעל כמאן דיהבי לבעל והדר בעל ויהיב לאיתתא דמי, דכיוון דמזכי לאתתא בשליחותיה אקנויי אקנו לבעל לגירושי ביה, ונמצא זכית הבעל וגרושי האשה באים כאחד.

לכאורה נראה שלא בעינן שיהיה שלו בזמן כתיבה, שהרי כל הקנין מתבצע בזמן נתינת הגט ליד האשה, ומוכח שבעינן שיהיה של הבעל רק בזמן נתינה.

אמנם הב"י למד בדבריו שדווקא כשעשאן שלוחין לגרש אין צורך לזכות לו, אך שלא בשלוחין, כשהסופר כותב עבורו יש צורך להקנות לו קודם כתיבה.

ולמדנו זאת ממה שהקשה על דברי הרמ"ה, מדוע בשלוחים אין צריך להקנות ובסופר צריך להקנות, וכי יציבא בארעא וכו'? ואף בתירוצו משמע שבשליחות כאילו אקנו לבעל ואף קודם כתיבה. אך האחרונים (מכתב מאליהו, שם) הקשו על הב"י שמשמע מפשט דברי הרמ"ה, שבעינן זכיה דוקא לפני נתינה ולכן הוצרך לחדש שגירושי האשה וקנית הבעל באים כאחד.

ג. בעלות הבעל בזמן נתינה, ומ"מ יש להקנות קודם כתיבה

כתב המרדכי (סדר הגט ס"י תנב) וכן הוא בסמ"ג בתחילת סדר הגט:

"צריך שיהיה הקלף והדיו והקולמוס משל בעל וימסרנו לסופר, ואם אין לו אחרים יקנו לו לבעל דבעינן וכתב ונתן, וה"ה אם כתבו הסופר בקלף שלו כמצוות הבעל - שהוא כשר, ובלבד שיתננו לו אח"כ במתנה להיות שלו. כדתינא הכותב טופסי גיטין צריך שיניח וכו', משמע שהסופר כותבו בקלף שלו, אבל מ"מ עדיף טפי ליתנו תחילה לבעל שמא ישכח הסופר ליתנו אח"כ במתנה לבעל ואם הקולמוס של אחרים, אינו פסול בכך שהרי בעל הקולמוס אין לו קפידא בכך, כיוון שמן הקולמוס לא נשאר הימנה בגט כלום כמו שנשאר מן הדיו".

ודבריו צריכים ביאור, בתחילה פתח שישנה גז"ה"כ של "וכתב" ולכן צריך להקנות את הקלף והדיו לבעל ואח"כ כתב דין שני וה"ה אם כתבו הסופר על קלף שלו במצוות הבעל, ובלבד שיתננו לו אח"כ במתנה להיות שלו, מדין זה

משמע שאין צורך שיהיה של הבעל בזמן כתיבה אלא בזמן נתינה, ועוד יש לברר מהי הראיה מהכותב טופסי גיטין לכך שאין צורך בבעלות הבעל בשעת כתיבה, שהרי סופר יכול לכתוב טופסי גיטין וקודם שיכתוב את התורף שהוא עיקר הכריתות יקנה הקלף לבעל לענין "וכתב" שיהיה משלו?

וע"כ נראה שהמדרכי ס"ל שאין צורך שיהיה של הבעל בשעת כתיבה אלא בשעת נתינה כדמוכח מההלכה השניה, וכל מה שכתב בתחילת דבריו שיש להקנות קודם כתיבה הקלף והדיו והקולמוס לבעל לרווחא דמילתא כתב שמא ישכח הסופר להקנות לו אח"כ ונמצא שלא מתקיים ה"ונתן", אך עדיין הראיה מטופסי גיטין קשה, וצ"ל שאם לא הניח מקום התורף פסלה המשנה משום שלא נכתב לשמה ולא פסלה המשנה משום שנכתב בקלף ודיו של הבעל, משמע שלא בעינן שיהיה שלו בזמן כתיבה אלא בזמן נתינה.

מסקנת חלק מהאחרונים לאור שיטה זו

לאור הסבר זה יש שכתבו (יש משמעות בב"י והמכתב מאליהו, שם) שאף הראשונים לעיל שמשמע מהם דבעינן בשעת כתיבה, לא כתבו זאת אלא בכדי שלא ישכח הסופר להקנות לבעל לפני נתינה, וז"ל המכתב מאליהו, שם: "וכיון שבאנו לידי מידה זאת האמת והשלום נאהב ונאמר דלא פליגי הטור והרמ"ה ז"ל, ואף הטור ס"ל כסברת הני רבוואתא הסמ"ג והמרדכי, דלכתחילה צריך שיזכה הבעל בקלף מטעמא דשמא ישכת, אבל לעולם אם לא הקנו לו קודם כתיבה כיון דהקנהו קודם נתינה לא מפסולי".

סיכום השיטות

כפי האמור עד כאן, רוב הראשונים מצריכים בעלות על הגט כבר משלב כתיבה, אך נחלקו בצורך בכך.

לדעת הר"ן - הצורך בבעלות על הגט כבר בשלב כתיבה, היא כדי לקיים גזה"כ של "וכתב" וכפי העולה מפשט הסוגיא בגיטין.

ולדעת הרא"ש והטור ודעימיה - הצורך בבעלות על הגט כבר בשלב כתיבה, היא כדי לקיים גזה"כ של "וכתב" ואף כדי לפטור בעית לשמה בגט, וכפי שהסביר הישי"ש.

ולדעת המרדכי והסמ"ג - הצורך בבעלות על הגט כבר בשלב הכתיבה, היא רק מצד גזרה וחשש שמא לא יקנה לו קודם נתינה, ולא מדין "וכתב".

ודעת המכתב מאליתו שאף הרא"ש והטור ס"ל כדעת המרדכי והסמ"ג.

אך לדעת הרמב"ן ודעימיה - אין צורך בשום הקנאה קודם כתיבה, ובעיני בעלות רק קודם נתינה בלבד.

ד. פסק ההלכה

בשו"ע (קכ,א) נפסק: "הגט צריך שיכתבנו הבעל או שלוחו, ואף אם שלוחו כותבו צריך שיהיה משל הבעל לכך נהגו כשהבעל מצוי שנותן לו הסופר הקלף והדיו. (רמ"א:). וי"א דאף הקולמוס ושאר כלי כתיבה (הגהות אשרי פ"ב ובמרדכי מהלי הגט). במתנה קודם כתיבה" וכפי שראינו לעיל שישנם שני כיוונים בראשונים אף בהלכה הדבר בא לידי ביטוי.

כתב הח"מ סק"א, שמשמע בב"י שמדברי קצת פוסקים דאף בדיעבד פסול אם לא מסר הקלף עכ"ל, וכוונתו לאותם ראשונים שמשמע מדבריהם שקיים דין "וכתב" וצריך להיות קניינו של הבעל אף קודם כתיבה.

אף הי"ערך ש"י" דקדק במחבר כשיטות ה"ל: 1. המחבר מצריך הקנאה בפועל לבעל קודם כתיבה. 2. יש צורך להקנות לו בתורת מתנה ולא מספיק הגבהה בתורת מכר. והסביר דלפי דברי היש"ש, שאם הקלף והדיו אינם בבעלותו הוי חיסרון בלשמה שבגט, לכן יש צורך להקנות לו **במתנה** דוקא ולא בתורת מכר. שהרי אם כל הצורך בקנין היה כדי שלא ישכח הסופר להקנות לו אח"כ, אין צורך בקנין מתנה דוקא. אמנם בדברי הגט פשוט רואים כיוון שני, שדקדק מלשון השו"ע "לכך נהגו", שעדיף לעשות זאת לפני הכתיבה מחשש שמא ישכח אח"כ הסופר להקנות לבעל את הגט וז"ל: "ומשמע דאינו אלא מנהג, ולפ"י"ז אם לא נתן לו הסופר הקלף והדיו כלל אינו פסול".

חלק ב: ההקנאה כיצד?

ראינו לעיל שנחלקו הדעות האם בעיני שבזמן כתיבת הגט יהיה הגט בבעלות הבעל או לא אך לכו"ע בעיני שיהיה משל בעל לפחות בזמן הנתינה. עתה יש לברר צורת ההקנאה לבעל, האם בעיני קנין בפועל או שאין צורך?

א. השיטות שבעיני הקנאה בפועל

כפי העולה מחלק א' ישנה זיקה בין הבעלות בשלבים השונים לבין צורת הקנין. הסוברים שצריך בעלות בשלב כתיבה לא רק לקיים גזה"כ של וכתב אלא אף לפטור בעית לשמה, הצריכו קנין בפועל.

וז"ל הטור (ריש קכ) "כשכותב הסופר הגט בשליחות הבעל צריך שיקנה ויתן תחילה הקלף והדיו במתנה לבעל קודם כתיבה" וכ"כ הרא"ש בסדר הגט שלו, ור"ת בחלק החידושים וכ"כ העיטור (בח"א דף כו). וכן משמע מהדעה הראשונה שהובאה בר"ן (גיטין, ב מדפי הרי"ף) וז"ל: "שמעינן מינה שא"צ שיתן הבעל מתחילה הקלף והדיו והקולמוס כמו שכתבו קצת מחברים בתיקוני גיטין, אלא בהוא זוזא דאקנו ליה רבנן קונה הסופר והקלף וזוכה בו לבעל דהוי כשלוחו וכי אבל אם הקלף שלו יש שכתבו שצריך שיזכה בו הבעל".

מבואר מדבריו כשהבעל (או האשה מתקני"ח) משלמים לסופר והסופר הולך וקונה את הקלף הרי שעושה קנין עבור הבעל, אך אם הקלף כבר ברשות הסופר צריך להקנות בפועל לבעל ע"מ לקנות הגט. ואף הסוברים דבעינן בעלות בשלב כתיבה מחשש שמא ישכח הסופר להקנות לבעל, הצריכו קנין בפועל. דז"ל הסמ"ג בסדר הגט (בתחילתו, עשין דף קלב עמוד ג) "צריך שיקח הבעל הקלף והדיו וימסרו לסופר, ואם אין לו יקנה לו לבעל". וכן הוא במרדכי (סי' תנב).

ב. השיטות דלא בעינן הקנאה בפועל

מעניינת היא דעת אחרים שהזכיר הר"ן (גיטין ט, ב מדפי הרי"ף): "אבל אחרים אומרים שאין צריך, דאותן דמים שהיא נותנת לסופר אקנו רבנן לבעל בין קלף בין דיו בין טרחו ועמלו של סופר". כפי שראינו לעיל, הסביר המכתב מאליהו את הר"ן דבעינן בעלות על הגט כבר משלב כתיבה משום גזה"כ של "וכתב". אמנם צ"ע כיצד הבעל נהיה בעלים קודם כתיבה מכח תקנת חכמים המקנה את ממון האשה לבעל בזמן התשלום, דהיינו לאחר כתיבה.

ואולי צריך לומר, שלמד את תקנת חכמים לאו דוקא על הקנאת ממון בלבד, אלא שבאה תקנה זו לפטור בעית עגונות ואם לשיטה זו נדרשת בעלות כבר בשלב כתיבה, הרי שתקנת חכמים תקנה לבעל את הקלף והדיו עוד קודם כתיבה. וכעין סברה זו כתב הב"מ (קכ, א ד"ה ומה) שמדין הפקר ב"ד הקנו לבעל גם הקלף של הסופר.

שיטת הרמב"ן

דעת הרמב"ן, שאין צורך בשום הקנאה בפועל לבעל, דז"ל בחידושו (פרק המביא תנין כ) עלה דאמר רב חסדא יכילנא למפסל לכולהו גיטי דעלמא וכו', "ומהא שמעינן שהדיו והקסת והקולמוס והנייר משל סופר ובכך הגט כשר ואין בו בית מיחוש, שהכל הוא מוכר לבעל באותו פשוט שנותנת היא לסופר, ולא כדברי הנקדנים שמקנים הכל לבעל, אלא רבנן אקנינהו נהליה ואע"ג דלא משך כלום כשר – שהרי אומר אדם לשנים כתבו גט ותנו לאשתי והוא הולך למדינת הים, והמושלך בבור אומר כל השומע קולי יכתוב גט לאשתי (גיטין סו, א) והם כותבים ונותנים בלא כלום הקנאה" עכ"ל.

מבואר מדבריו שנחלק עם הנקדנים האם בעיני קנין בפועל או שהכל נקנה לו מתקנת חכמים, ואין צריך הבעל לקנות בהדיא, אלא מכי מכיון סופר לזכותו - כשר ולא כדברי הנקדנים שמצריכים הקנאה בפועל. כ"כ ר' ירוחם נכ"ד ח"ב: "אין צריך שיקנה הנייר הסופר לבעל בפירוש דאקנויי אקנו ליה רבנן, פשוט פ"ב דגיטין, וכ"כ הרמב"ן".

הבנת האחרונים ברמב"ן

הח"מ (סק"א) למד ברמב"ן כפי שהוסבר לעיל, דהיינו שלדעתו אין צורך בשום הקנאה לבעל, ועל פי זה פסק להקל בדיעבד במקרה שלא נתבצעה שום הקנאה לבעל לא לפני כתיבה ולא לפני נתינה. והוסיף הבי"ש שלדעת הרמב"ן מעות קונות, מדכתב "שהכל הוא (=הסופר) מוכר לבעל באותו פשוט שנותנת היא לסופר". ולכן פסק לדינא שלדעת הרמב"ן במקרה שהסופר כותב בחינם הגט פסול עד שיקנה לו בפועל.

קושית התו"ג והבנתו ברמב"ן

התו"ג (סק"א) התקשה מאוד בהסבר הבי"ש בדעת הרמב"ן דהא קימ"ל דמעוּת אינן קונות, וא"כ אף ששלם לו הבעל הרי המוכר יכול לחזור בו מהמקח.

וע"כ למד התו"ג שגם הרמב"ן ס"ל דבעינן קנין בפועל לבעל, ואף שהבעל משלם שכר הסופר דרוש הקנאה לבעל, אך אם הסופר הלך וקנה עבורו קלף בכה"ג קנה עבור הבעל ואין צורך בהקנאה. ובאומרו כתבו ותנו, שהסופר שליח לגרש, מודה הרמב"ן לרמ"ה שגירושי האשה וקניית הבעל באים כאחד.

וז"ל התו"ג:

ולפענ"ד נראה בכוונת דברי הרמב"ן דודאי אם הבעל ישלם להסופר שכרו שיכתוב לו גט ומסר הסופר אח"כ הגט להבעל או שלוחו או אפילו לקחו הבעל או שלוחו הגט בפני הסופר יכול לגרש בו אפילו לכתחלה אפי' להרמ"ה, ואם לקחו הגט שלא בפני הסופר והקלף היה של הסופר אפילו בדיעבד אינה מגורשת, ואם הסופר לקח מאחרים הקלף קנאו הבעל תיכף כשקנאו הסופר מאחרים ויכול ליקח הגט שלא בפני הסופר ולגרש בו, וכן הזין בכותב בחנם ומסרו לבעל או שלוחו לגרש בו קנה הבעל הגט במשיכה שמושך הבעל או שלוחו דהוי כאלו הקנה לו בפירוש כיון שנותן לו אדעתא דלגרש בו, ובאומר כתבו ותנו שהסופר שליח לגרש ודאי דהרמב"ן מודה להרמ"ה שגירושי האשה וקניית הבעל באין כאחד ולמה נשוי מחלוקת בין הרמב"ן והרמ"ה בחנם.

מהרמב"ן משמע שאין צורך במעשה קנין, ועל כך כתב התו"ג, שכשהאשה משלמת את שכר הסופר, קיימת בעיה, דהרי קימ"ל בב"ק קב ונפסק בשו"ע חו"מ סי' קפג, בשליח לקנות שהמוכר מקנה לבעל הממון, ובענינו האשה, וא"כ הקלף הופך להיות שלה, ומוכח מגיטין כ,ב בבעית רמי בר חמא, דאין תקנת חכמים להפקיר טבלה שלה ולהקנות לבעל, ונמצא שמגרשה בקלף שלה, ויצטרך הבעל לקנות ממנה בקנין חדש. על זה כתב הרמב"ן שמשפיק הקנין שעושה לשם מכר, והכסף שנותנת היא לסופר עובר לבעל, ונמצא כותב הסופר לבעל הממון דהיינו הבעל.

אמנם לא כל כסף עובר לבעל, רק כסף שעבורו נתקנה התקנה, דהיינו כסף עבור שכר טרחו של הסופר. וא"כ בנותנת לסופר בסתם, הרי כל הכסף בעד שכר טרחו ועמלו, והקלף נקנה ממילא שהרי לא בעינן בעלות ממונית דיכול לכתוב על איסורי הנאה. אך אם תאמר בפרוש שנותנת חלק מהכסף בעד הקלף הרי שצריך לעשות קנין חדש מהאשה. וז"ל התו"ג:

"ומ"ש הרמב"ן הביאו הב"י וז"ל וש"מ שהדיו והנייר משל סופר שהכל הוא משל בעל באותו פשוט שנותנת היא לסופר בגט בין קלף ודיו בין טרחו ועמלו אקנויי אקני ליה רבנן לבעל, כוונת הרמב"ן ליישב דלא תקשה כיון דקיי"ל דקלף דידה לא אקני ליה רבנן לבעל כדמוכח מהא דטבלה גיטין דף כ: כמ"ש הב"ש, וא"כ כשהאשה שכרה להסופר לכתוב גט בהקלף והדיו של הסופר ומשלמת לו דמים בעד הכל הרי יש בהדמים שנתנה ג"כ דמי הקלף, והסופר בודאי מתכוון להקנות לבעל הממון דהיינו האשה כמבואר בח"מ סי' קפ"ג דהמוכר מקנה מן הסתם לבעל המעות, ע"ש בסמ"ע ס"ק י"א, וא"כ נעשה

הקלף של האשה וקלף דידה לא אקני ליה רבנן לבעל נמצא שמגרש אותה עם קלף דידה. ולפי"ז היי צריכין שהסופר יקנה בפירוש במתנה לבעל קודם הכתיבה, דאז אף אם האשה נתנה מעות בפירוש בעד הקלף מ"מ הרי לא קנתה קלף מיוחד ובודאי יכול ליתן קלף במתנה לבעל, וצריך ליתן במתנה לבעל, וצריך ליתן בפירוש במתנה אבל כשנותן לו הסופר בסתם יכולין לומר שמקנה לבעל המעות דהיינו באותו פשוט שנותנת להסופר בין קלף ודיו בין טרחו וכו', והכוונה כיון שנותנת בהבלעה להסופר עשרה זהובים שיכתוב לה גט כשר, וא"כ כל עשרה זהובים נחשב בעד שכר טרחו של הסופר לבד דהא הסופר יכול לכתוב הגט על העלה של זית או על איסורי הנאה ויקח כל העשרה זהובים בעד השכר טירחא, וכיון דכל העשרה זהובים שנתנה נחשב על שכר טרחו אקנויי אקני ליה רבנן כל העשרה זהובים, וממילא כל העשרה זהובים הן של בעל, וא"כ אף שהסופר נותן ג"כ קלף בעד העשרה זהובים גם הקלף של הבעל הוא כיון דהבעל הוא בעל המעות של כל העשרה זהובים ודעת הסופר הוא בסתם להקנות לבעל המעות, ממילא הקלף הוא של בעל אפילו בסתם. ומ"ש הרמב"ן שא"צ למשוך וכו', **הכוונה ש"צ למשוך בתורת מתנה וקנין חדש מהסופר ולאפוקי מדעת הנקדנין.**

ולפי"ז נראה דוקא אם נתנה בהבלעה להסופר מעות לעשות לה גט כשר, אבל אם נתנה בפירוש ה' זהובים על קלף וה' על שכר טרחו צריך הבעל לעשות משיכה מן האשה, או שיתן הסופר בפירוש מתנה הקלף להבעל ויקנהו במשיכה וכדעת הנקדנין שהביא הרמב"ן, ואם הבעל או האשה נתנה מעות להסופר בעד הגט ונטל הבעל או שלוחו הגט שלא בפניו וגירש בו אינה מגורשת ואין חילוק בין סופר הכותב בחנם או בשכר, רק שבכותב בחנם צריך הסופר לומר בפירוש שנותן במתנה ושימשוך הבעל בפניו או שיאמר לו לך משוך וקניי ועכ"ל.

לסיכום: לדעת התו"ג, הבעל עושה מעשה קנין בכל מקרה, אמנם המחלוקת בין הרמב"ן לנקדנים היא לא בשאלה האם צריך קנין בפועל או לאו, אלא המחלוקת היא אם הבעל צריך לקנות מהסופר בתורת מתנה דוקא וקנין חדש (נקדנים) או שדי בהגבהה בתורת מכר ואח"כ נותן לו מעות בעד המכר וטרחו (רמב"ן).

המצבים בהם מעות קונות (תירוץ העין יצחק לקושית התו"ג)

האחרונים הקשו על דברי התו"ג שמשמע מדברי הרמב"ן דלא בעי משיכה כלל מראיתו ממי שהיה מושלך בבור. וכן מדכתב על דברי הגמ' בגיטין דף כ' "ואפי' פרעה אשה זוזי לספרא, גיטא ודאי דבעל הוא ולא דסופר ולא דאשה".

ובעין יצחק חאבה"ע ח"א ס"י עו כתב לבאר הסבר הבי"ש בשיטת הרמב"ן, דאף לדין דמעוה אין קונות אלא למי שפרע, מ"מ היכא דהתנו שמעוה קונות אז קונה קנין גמור במעוה - כמבואר בחו"מ קצח, ה. וקימ"ל כשיטת מתריב"ל (הובא במל"מ פ"א מהל' מכירה) דבמקום איסור הוי כפריש, משום אומדנא דאנן סתדי שלא יעבור איסור, וע"כ דבמקום אומדנא שלא תכשל באיסור א"א הוי כאילו פירשה האשה לקנות הקלף והדיו מהסופר במעוה ומתקני"ח הוי כאילו הבעל קנה. ועוד כתב שאף אם אי אפשר לומר 'אי אפשרי בתקנת חכמים' להוציא וכדעת המרדכי (כתובות ס"י רעז) והובא בחו"מ ס"י קב⁸ ואף הכא אין הקונה והמוכר יכולים להתנות נגד תקנת חז"ל דמעוה קונות ולהוציא מהמוכר, אפשר לומר דבמקום מצוה העמידו חז"ל על ד"ת דמעוה קונות. (כמבואר בחולין פג, א דבד' פרקים העמידו על ד"ת דמעוה קונות, והובא ברמ"א בחו"מ קצט). וכש"כ במקום דלא יהיה מכשול באיסור אשת איש בודאי העמידו חז"ל על דין תורה דמעוה קונות, כדי דלא יופסלו כמה גיטי דעלמא.

סיכום - שיטת הרמב"ן

לדעת הח"מ, הבי"ש, העין יצחק, המכתב מאליהו ועוד אחרונים, אין צריך קנין בפועל, אלא נקנה לבעל מתקנת חכמים במעוה שמשלמת האשה. אמנם אם כותב עבורו בחינם, לדעת הבי"ש - צריך קנין בפועל.

ולדעת התו"ג - גם הרמב"ן סובר שצריך מעשה קנין בפועל, אלא שדי בקנין למכר.

⁸ וכן היא שיטת מהר"י כ"ץ בשטמ"ק ב"ק ז, ב, שישב קושית הר"י הלכן בריש כתובות, דקאמר התם הגיע זמן באחד בשבת אינו מעלה לה מזונות, ואמאי תימא ליה טעמא מאי אינה נשאת משום דתקנת דידי דשקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהיה שמח עמה ג' ימים, אנה באאי תקנתא לא ניחא לי כדרבא אלא יש לומר דתקנתא דרבא לא מהניא להוציא ממון, עכ"ל.

בירור בשיטת הנמו"י

הנמו"י בב"ב כתב: "וכתב ונתן, משמע שהבעל מכתיבו ופורע שכרו, והשתא האשה נותנת השכר כדי שלא תתעגן, והא דכתיב וכתב ונתן, לא קשיא דצוואת כתיבה קאמר".

והקשה הגט פשוט שדבריו תמוהים, שהרי משמע מהגמ' שמתקנת חכמים שהאשה משלמת ונקנה לבעל, הרי שמתקיים "הוכתב ונתן", מה הקשה הנ"י שלאחר תקנת חכמים כיצד יתקיים הפס' וכתב ונתן ומהו תירוצו.

העין יצחק (אבה"ע סי' עו) כתב לבאר דברי הנמו"י כך:

"כוונתו, דלכן מחויב הבעל ליתן שכר הסופר כשהסופר תובעו לדין, משום דכתיב וכתב ונתן והבעל מכתיבו היינו לפי שהבעל מצוה לסופר לכתוב כדי שיהיה לשמה או משום שליחות לכמה פוסקים, וע"כ מחויב הבעל לשלם לסופר כמו כל שכירות פועל, ואח"כ מסיק דהתקנה היה שהאשה מחויבת לשלם שכר סופר, אם אכן כן אין הבעל מכתיבו ע"ז מסיק הנ"י דל"ק, דצוואת כתיבה קאמר, וכיוון שהבעל מצוה לסופר לכתוב סג"י".

משמע מדבריו, שבהו"א, למדנו שהציווי לכתובה, שדרוש בשביל לשמה או לשם שליחות, מותנה בנתינת המעות והבעל שנותן המעות הוא המצווה.

אמנם אחר תקנת חכמים שהאשה משלמת, כיצד יתקיים הדין של הבעל מכתיבו? על זה תירץ הנמו"י דצוואת כתיבה קאמר, דהיינו שהציווי מנותק מהתשלום.

והתו"ג יצא לחדש דין, שאם אבי האשה או אדם אחר שלם עבור הגט - הגט פסול אף בדיעבד (והובא להלכה בפתי"ש). והביא ראיה לדינו מדברי הנמו"י, (בתחילתו בלא להתייחס לסופר), שמדאורייתא בעינן שהבעל נותן שכר ובזה נשלם הציווי לכתובה, ומתקנת חכמים כשהאשה תשלם לסופר שכרו - עדין נחשב שהבעל מכתיבו, אך אדם אחר שמשלם יהיה זה חיסרון "בבעל מכתיבו" - ופסול. וז"ל בסק"ו: "אלמא דכל שאין הבעל מכתיבו ונותן שכר הסופר אין הגט גט וא"כ כשהבעל אינו משלם להסופר הרי אין הבעל מכתיבו... ולפי"ז נראה דאם אחר נתפטר עם הסופר בעד שכירתו כגון אבי הבעל או אבי האשה, דצריך להקנות המעות דמי שכר הסופר לבעל או לאשה

דבלא"ה נקרא אין הבעל מכתיובו".⁹

אך כאמור לעיל לפי דברי העין יצחק שהסביר את כל דברי הנמו"י, אין מקום לחידושו של התו"ג.

ג. צורת ההקנאה בגירושין ע"י שליח

ז"ל הרמ"ה (הובאה בטור בריש סי' קכ):

"האומר לעדים כתבו גט ותנו לאשתי, אין צריכים לזכות לו את הנייר קודם כתיבה, אלא אע"ג דכתבו מדידהו ויהבי לה, כיון דבשליחותיה קא עבדי מכי יהבי לה בשליחותיה דבעל כמאן דיהבו לבעל והדר בעל ויהיב לאיתתא דמי, דכיון דמזכו לאתתא בשליחותיה אקנויי אקנו לבעל לגירושי ביה"¹⁰ ונמצא זכית הבעל וגירושי האשה באין כאחד".

שמענו בדבריו שבשלוחים אין צריך שיקנה הבעל בהדיא הקלף והדיו, ובכדי לקיים שליחותם מזכים את האשה והאשה זוכה עבורו ומתגרשת בו.¹¹

והפרי חדש (בסק"ג) הקשה על הרמ"ה וז"ל:

"ואני תמה דמאי צריך לומר דמזכו ומקנו לבעל, דאי משום דכתיב ונתן שיהא משלו, הנ"מ כי מגרש איהו, אבל ע"י שליח הרי השליח במקומו ולא בעינן תו דלהוי הגט מהבעל אלא כיון דהוי משל שליח סגי וכו'".

ואמנם כדבריו משמע במרדכי (סי' תיח): "וזאת אשר השיב ר' יואל הלוי... ואין לבעל למסור הקלף והקולמוס לידם כ"א במקום שהוא בעצמו נותנו

⁹ כאורה דברים אלו אינם שייכים לשאלה הבסיסית, האם צריך שהגט יהיה בבעלות הבעל בשעת כתיבה או לא שהרי אם הבעל ציווה לכותבו ואח"כ משלם לסופר, גם בזה מתקיים "הבעל מכתיובו".

¹⁰ ולא הוי טלי גיטך מע"ג קרקע דלא גרע מנתן לידה בתורת פקדון או כשהיא ישנה, עיין גיטין עח, א.

¹¹ מוכח דסובר כרא"ש (פ"ק דקידושין סי' כ) על המנהג באשכנז לקדש בטבעת שאולה כתב הרא"ש שהמשאיל נותן באופן שהנתינה תועיל על פי דין, וכיוון שיש צורך שהטבעת תהיה של מקדש, אם אמר לו "השאלני טבעת כדי לקדש בו את האשה, הויה מקודשת, דכיון דהשאילו לו אדעתא לקדש בו את האשה, אנון סהדי דגמר בלבו ליתנו לו באותו לשון שיועיל לענין קידושין שתהא האשה מקודשת בו, כי אדעתא דהכי מסר לידו הטבעת ואם לא יועיל בלשון שאלה יהיה בלשון מתנה, לכל הפחות תהיה מתנה ע"מ להחזיר והויה מקודשת" עכ"ל. ואף כאן הרי השליח לא אמר לאשה לזכות עבור הבעל! אלא כשהאשה רוצה להתגרש היא מקבלת הגט בכונה שיהיה באופן המועיל, וכיון שלחלות הגט בעינן שיהיה משל בעל הרי שהאשה זוכה עבור הבעל.

מידו לידה, אבל היכא דאמר לשלושה והן שלוחין שלו הרי הם במקומו,¹² ואפי' במסירת קולמוס וקלף ודיו איני יודע מנלך, דהא תנן מי שהיה מושלך בבור ואמר כל השומע קולי יכתוב גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו, והא ליכא נתינת קלף ודאי".

למדנו מדבריו שבשלוחים לא שמענו שצריך מסירת שום דבר שהרי השליח במקומו, מדתנן וכו'. וישנה נפקא מינה בין שיטת הרמ"ה למרדכי וכתבה הבית מאיר. אם הסופר, שליח הגירושין, כתב הגט על איסורי הנאה ויהביה לאשה, דלטעם הרמ"ה י"ל מדאיסורא לא ניחא ליה דליקני לא זכה הבעל והגט בטל, ולטעם המרדכי הגט כשר.

דיון בסוגית שליחות

מדברי המרדכי והפרי"ח למדנו שמועילה שליחות אף לגבי הבעלות על הגט - כיוון שהשומע קולו של הבעל נעשה שלוחו, ויכול לכתוב אף על נייר שלו וחשוב ככותב על נייר של המגרש.

ועל דבריהם הקשה הבית מאיר מסוגיה בקידושין ז, א הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני, ופירש"י (ד"ה הילך) "והוא שלוחו, אלא שמקדשה משלו", וכן פירש הרא"ש (פ"א ס"ו). א"כ לרש"י אף שמדובר בשליח הבעל לקדש מ"מ בעינן לדין עבד כנעני, שהרי כספו של שליח הוא ולא של משלח.

והתו"ג הקשה מסברה: "דלא מצינו שיחא שלוחו כמותו רק לענין מעשה. שמה שעליו לעשות מעשה של השליח חשוב כמעשה דידיה, אבל בגט שהקפידה תורה שאין הגט גט רק כשנכתב בדבר שהוא של בעל (דהיינו שהבעלות על הנייר אינה פעולה)... היכן מצאנו זה, שדבר שהוא של השליח יהיה כאילו שהוא של בעל, והא ודאי ליתא".

¹² הב"י למד מדברי המרדכי האלו, שהוא מכלל הסוברים שאין צריך הקנאה בפועל לבעל. אמנם הפרי"ח סק"ג הקשה על הבנת הב"י: א. דהב"י בעצמו הביא מלשון סדר הגט דהמרדכי (סי' תנב) שאם הקולמוס של אחרים אין בכך פסול, משמע דוקא קולמוס דאין כאן חיסרון הניכר, אבל אם קלף ודיו של אחרים פסול. ב. מה הראיה בדברי המרדכי ממי שהיה מושלך בבור, דילמא שאני התם דהוי שלוחים, וע"כ פשוט בכוונת המרדכי, שבשלוחים לא שמענו שצריך מסירת שום דבר, שהוי במקומו.

גדר שלוחו של אדם כמותו

הנה בסוגית עבד כנעני מצאנו שהריטב"א חולק על רש"י וז"ל: "הא מיירי בשאין הנותן שליח אלא שנותן משלו כדי שתתקדש בו לזה, והיינו דאיינתן עליה מדין עבד כנעני". וא"כ בשליח יכול לתת ממונו והרי כממון המשלח ולא צריכין לדין עבד כנעני.

יסוד ושורש מחלוקת הראשונים הנ"ל תלוי בהבנת גדר שלוחו של אדם כמותו, האם הוא כגוף המשלח, או שרק מעשה שליח מיוחס למשלח.¹³ ובספר תפארת ירושלים (על המשניות מס' גיטין אות לד) הביא בשם ר' שלמה איגר:

"וגם הגאון ר' שלמה איגר זצוק"ל הביא ג"כ מח' הראשונים ממס' קידושין ז,א גבי הילך מנה והתקדשי לפלוני מקודשת מדין עבד כנעני... דבזה נחלקו, דרש"י ס"ל דנקטינן רק שהמעשה של השליח הוא כמעשה של המשלח ולזה גם אם עשאו שליח אעפ"כ צריך דין עבד כנעני כיון שאין המעות של המשלח. והריטב"א ס"ל דנקטינן דגוף השליח נעשה לזה כגוף המשלח עצמו משי"ה מוקי לה דוקא בלא עשאו שליח, שאם עשאו שליח לא צריך לדין עבד כנעני, דכיוון דנעשה כגוף המשלח הוא כאילו המשלח עצמו קדשה עכ"ד ודפח"ח".

ואם כן ניתן לומר לדעת הרמ"ה, שאף בשלוחין בעינן קנין והאשה מזכה את הבעל, ונמצא גירושי האשה וזכות הבעל באין כאחד, ס"ל כרש"י שאין ממונו של שליח כממון המשלח. אך המרדכי ס"ל כריטב"א, שממון השליח הוא ממון המשלח ואין צורך בשום קנין ואף לא שהאשה תקנה עבור הבעל.

דעת הרמב"ן

הרמב"ן, ביסס שיטתו שאין צורך בשום קנין בפועל לבעל, ממשניות מי שהלך למדינת הים וכו' (גיטין סה,ב) וכן ממי שהיה מושלך בבור ואמר כתבו גט ותנו לאשתי (סו,א), והם כותבים ונותנים בלא שום הקנאה.

הב"ש למד (קכ, סק"ב) שהרמב"ן חולק על הרמ"ה, הסובר שבכל זאת מתבצע פה קנין ע"י אשה המזכה לבעל, ולדעת הרמב"ן אין צורך בשום קנין אמנם כבר ראינו לעיל שהתו"ג חלק על הב"ש בהבנת הרמב"ן, ובשלוחים גם

¹³ עיין מאמרו של מו"ר הגרמח"ד בענין שליחות.

הרמב"ן מודה לרמ"ה "דלמה נשוי מחלוקת בין הרמב"ן לרמ"ה בחנם" (דברי התוי"ג).

סיכום:

בגירושין המתבצעים ע"י שליח, אין צורך בשום הקנאה לבעל.
לרמ"ה - יש אמנם קנין, אך הוא מתבצע ע"י האשה המזכה את הבעל.
למרדכי - אין צורך בשום קנין, ומועיל ממון השליח משום דשלוחו של אדם כמותו ומועיל אף לגבי הבעלות על הגט.
לרמב"ן - להבנת הבי"ש - אין צורך בשום קנין לבעל אף בלא שליחות.
להבנת התוי"ג - ס"ל כשיטת הרמ"ה.

ד. צורת ההקנאה כשהאשה כותבת גיטה

למדנו לעיל מגמ' בב"ב ובגיטין, שמדין תורה על הבעל לכתוב ולתת גט, ולפי"ז מוטל עליו תשלום שכר הסופר, אמנם מתקנת חכמים כדי למנוע עגונות, סגי בתשלום האשה אמנם עלינו לדון במקרה שאשה עצמה כתבה גיטה. הנדרש להקנות לבעל או שגם פה חלה תקנת חכמים ונקנה לבעל, ולכאורה סוגיה ערוכה היא בגיטין כ,ב:

בעי רמי בר חמא, היו מוחזקים בטבלה שהיא שלה וגט כתוב עלה והרי היא יוצאה מתחת ידו, מהו? מי אמרינן אקנויי אקניתה ליה או דילמא לא ידעה לאקנויי.
אמר אביי, ת"ש אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים, והיה בו זקן אחד והיה מלוח לכל בני הכפר וכותב בכת"י ואחרים חותמים וכו'.
אמר רבא ומאי קושיא, דלמא זקן שאני דידע לאקנויי,
אלא אמר רבא מהכא ערב היוצא לאחר חיתום שטרות וכו'.
אמר רב אשי, מאי קושיא דילמא גברא שאני דידע לאקנויי.
אלא אמר רב אשי מהכא, אשה כותבת את גיטה, והאיש כותב את שוברו, שאין קיום הגט אלא בחותמיו.

ופירש"י (בד"ה לא ידעה לאקנויי) - "לא גמרה ומקנייה דבר שאין בלבה לתת מתנה גמורה ולא גירשה אלא בשלה ואנן בעינן ונתנן". ולמסקנת הסוגיא פירש"י (בד"ה כותבת את גיטה): "ומקניא ליה לבעל ויהיב ליה ניהליה" עכ"ל.

העולה מהבנת הגמ' ופירש"י, שאשה הכותבת גיטה צריכה להקנות לבעל את הגט לפני הניתנה. אמנם הסתפקה הגמ' אם בכה"ג ידעה לאקנויי או לא (דחושבת דאינו אלא שאלה בעלמא). ולמסקנת הסוגיא פשט רב אשי מהמשנה לקמן, דהאשה כותבת את גיטה - דידעה לאקנויי.

ונתקשו הראשונים מהסוגיה דלעיל, מדרב חסדא, בה למדנו שהקנו חכמים לבעל מהאשה את דמי כתיבת הסופר, ומה יש להסתפק אם אשה ידעה לאקנויי או לא, ממלא נקנה לבעל בתקנת חכמים.

ועל זה חידשו הראשונים דינא רבה, כשהאשה כותבת גיטה בזה לא נתקנה תקני"ח וצריך זיכוי גמור לבעל.

וז"ל הרמב"ן (דס"ל שבעלמא אין צריך הבעל זיכוי בהדיא): "ומיהו אם היה הכל של אשה אעפ"י ששינו אשה עצמה כותבת את גיטה, דילמא צריכה לאקנויי ממש את הגט עצמו לבעל, דלא תקון ליה רבנן אלא פשיטי דספרא דלא ליקנייה היא לגט מן הסופר, אבל דידה לא תקון לבעל. והיינו דדייקינן עלה לקמן בשמעתין אי ידעא איתתא לאקנויי או לא, וכן נראה מדברי רש"י ז"ל שהיא צריכה ממש ליתנו לבעל או לשלוחו כדי לקנותו" עכ"ל. וכן כתבו שם תוספות בד"ה אשה.

ואף ר' ירוחם שפסק כרמב"ן שאין צריך להקנות לבעל, כתב דאשה הכותבת גיטה צריכה להקנות הנייר לבעל.

שיטת הרי"ף והרמב"ם

אך הרי"ף השמיט בעיה זו דרמי בר חמא, וצ"ע שהרי מסוגיא זו למדנו שאשה יודעת להקנות ובכותבה גיטה צריך זיכוי גמור לבעל.

וכן הרמב"ם בחלי גירושין פ"ד ה"ה הביא הלכה זו באופן מיוחד, וז"ל:

"היה הגט חקוק על טבלא והעדים עליו והוא יוצא מתחת ידה, אעפ"י שהן מוחזקים בטבלא שהיא שלה - הרי זו מגורשת, שהאשה עצמה כותבת גיטה שאין קיום הגט אלא בחותמיו אם אין שם עדי מסירה". ודבריו צ"ע, דהיה צריך לתת טעם ההלכה משום שאשה יודעת לאקנויי, וטעם זה נלמד מהמשנה האשה כותבת גיטה, אמנם הרמב"ם כתב את מקור הטעם ולא את הטעם, ואין דרכו בזה.

והנה אף הרשב"א נתקשה בשאלה, מאי בעיא ליה לרמי בר חמא אם אשה ידעה לאקנויי או לא, ממילא נקנה הכל לבעל בתקנת חכמים, וז"ל: "קוהו בה רבוותא ז"ל, וכי לא ידעא לאקנויי מאי הוי, הא אמר רבא לעיל דרבנן אקנויי

ליה בזווא דספרא, ומשום הפקר ב"ד נגעו בה". ושקיל וטרי בדברי התוספות והראשונים דלעיל ולא קבלם, ולכן הוא מסביר: "וני"ל לפרש, דרמי בא חמא ודאי הכין משמע ליה דאיכא לאפלוגי בין פשיטי דספרא לטבלא שלה, ואי לא ידעה לאקנויי לא הוי גיטא, ואתיא למפשטה מעובדא דההוא זקן ומדתנא ערב היוצא לאחר חיתום שטרות דרבא נמי ס"ל כרמי בר חמא, ולא דמי טבלא לשאר גיטין דאקנויי ליה רבנן פשיטי דספרא, ומש"ה לא דייק לה ממתני' דהאשה כותבת את גיטה, ומיהו רב אשי אשכח בה פירכא ואמר דלמא גברא שאני דידע לאקנויי. ואהדר ליה איעקרא דדינא כלומר דגט מיהא הוי, ולא משום דידעה לאקנויי אלא דרבנן אקנו ליה זווא דספרא, דחשו חכמים לתקנתה כדי שלא יעגן אותה אדמי כתיבת הגט, וכיון שכן אף טבלא שלה אקנו ליה ואפקורי אפקרוה רבנן לגבי דידיה משום תקנתא, דמה לי גיטא דכתיב אניירא מה לי דכתיב אטבלא דידיה, הא דידיה והא דידיה, וכיון דהאי אפקרה משום תקנתא הם אפקרוה לטבלא משום תקנתא, דהא טבלא הדרא לה" עכ"ל.

לפי הבנת הרשב"א, בדברי רב אשי חל מהפך בסוגיא. לרמי בא חמא אביי ורבא ס"ל דתקנת חכמים היתה רק פשיטי דספרא המוקנים לבעל, ולכן הלכו להביא ממרחק לחמם, לחפש מקור להקנאת שטרות. אמנם רב אשי סובר שתקנת חכמים חלה גם על טבלה, וכשם שעשו תקנה למעות כדי למנוע עגונות, כך עשו תקנה לטבלה דמאי שנא. ומסקנת דבריו, שבאמת רב אשי הוכיח מהמשנה שהגט מיהא הוי, גם כשהיא כותבת את גיטה, אמנם בלא שום קשר לדעת רבי בר חמא אם ידעה לאקנויי או לא, אלא כשם שהקנו חז"ל הכסף לבעל ה"נ הקנו הטבלא לבעל ואפקורי אפקור רבנן גם לטבלא משום תקנת עגונות.¹⁴

ועפ"י כתב המכתב מאליהו, שהרי"ף והרמב"ם ס"ל כדעת הרשב"א בהסבר הסוגיא. וזהו שכתב הרמב"ם הרי זו מגורשת שהרי האשה עצמה כותבת גיטה, ולא כתב טעמא משום דידעה לאקנויי דזה לא נלמד למסקנה בסוגיא

¹⁴ ולפי"ז מיושבת קושית הראשונים על המשנה דהאשה כותבת את גיטה דז"ל הר"ן שם, ותמנהי איך אשה כותבת את גיטה והא מחסרא הקנית האשה בין כתיבה ונתנה דהא כתבינן לעיל דכשהאשה כותב גיטה לא אקנו בו רבנן לבעל מידי. ומתוק הדוחק י"ל דהקנאה כיון דאינו מעשה בגופו של גט דומיא דקציצה לא מקרי מחוסר מעשה דדומיא דכתיבא בעינן כיוון דכתיב "וכתב ונתן" עכ"ל. אבל לרשב"א דס"ל דגם בטבלא הקנו חכמים לבעל לא קשיא מידי, דחקנו לבעל קודם כתיבה וכמו שכתב הר"ן גבי מעות לסופר.

זו, אלא שהאשה מגורשת מ"מ מכח תקנת חכמים. וא"כ לדעתו שאף כשהאשה כותבת גיטה אין צורך בהקנאה בפועל לבעל, לדעת הנך ראשונים.

לסיכום: לדעת רוב הראשונים, כשהאשה כותבת גיטה צריך הקנאה בפועל לבעל. ולדעת המכתב מאליהו בדעת הרמב"ם והרי"ף, כשהאשה כותבת גיטה אין צריך הקנאה בפועל לבעל, דהכל בכלל תקנת חכמים. אמנם לדינא הסיקו האחרונים (הב"ש, המכתב מאליהו, התו"ג ועוד) כשהאשה כותבת גיטה צריך זיכוי מפורש לבעל כדכתבו הרמב"ן והר"ן.